

PETŐCZ ANDRÁS

Tűnődések

ZALÁN TIBOR HETVEN ÉVÉRŐL

Ugyanazon a napon születünk, öt év különbséggel. Augusztus 27-én. Volt úgy, hogy közösen ünnepeltük a születésnapunkat.

Zalán Tibor 2019-ben *Tűnődések* címmel írt egy esszét a 60. születésnapomra, olvasható a Tiszatáj archívumában ma is. Ebben az írásában „fenegyereknek” nevez. Idézem: „Petőcz András hatvanéves. Ez lehet bombasztikus kijelentés. A hajdani fenegyerek elérte a kort.” Meglepő szavak. És megtisztelő szavak. De a köszöntésen túlmenően Zalán írása emlékezés is. Emlékezés a sok-sok közös évtizedünkre. Ha ő fenegyereknek nevez engem, akkor én mit is mondhatnék róla? Fenegyerek a köbön? Jut eszembe a JAK-füzetekben megjelent kötetének a címe: *Opus N3: Koga*.

Igen, ő volt a fenegyerek, ő volt az újtó, ő volt a meglepő. És mindez nem múlt időben: „ő a fenegyerek, az újtó, a meglepő”. Írhatnám ezt: „Zalán Tibort elérte a kor”. De ez nem lenne igaz. Mert nagyon is fiatalemberről beszélünk.

Nagyjából úgy számítom az időmet, hogy 1978-ban tudatosult bennem: az irodalom világában képzelem el a jövőt. A Mozgó Világ akkoriban a fiatal szerzők számára reveláció volt, vártuk, olvastuk a rendszeresen napvilágra került lapszámokat. Szinte biztos, hogy Zalán nevével akkor találkoztam először, és a Mozgóban, ez is biztos. Azokban az években, tehát 1978-ban, 1979-ben még csak készülődtem. Tizenegy hónap kötelező katonai szolgálat: volt mivel foglalkoznom. De Hódmezővásárhelyen, ahol katonáskodtam, lehetett olykor olvasni is, vittem magammal a laktanyába Dobai Péter novelláskötetét, és volt olyan, hogy hétvégi eltávozáson az újságosnál egy-egy Mozgó Világra akadtam. A költészet érdekelt, az akkori kortárs irodalom. Az 1979-es év őszén pedig már az ELTE Bölcsészettudományi Karára jártam, és verseket írtam. Fura verseket, töredékes szövegeket.

Sok-sok minden történt akkoriban. Velem is, másokkal is. Az első bölcsész hónapjaimban határoztam el, hogy elindítom, illetve újraindítom a Jelenlét című folyóiratot, ki is tettem mindenfelé papírokat, üzeneteket az egyetem folyósóin a falakra, hogy csatlakozzanak azok, akik írni szeretnének. És felfedeztem a belvárosi antikváriumban a párizsi Magyar Műhely egy-egy lapszámát, benne szintén „fura”, töredékes szövegekkel, nem ritkán képversekkel. Ezek lelkesítettek, inspirációt adtak. Magyar Műhely, Mozgó Világ, Jelenlét – prioritásokká lettek a tudatomban, a gondolkodásomban. Minden érdekelt, ami új, ami korszerű irodalom volt. Meggyőződésemmé lett, hogy a költészetben valami mást, valami szokatlant kell létrehozni.

1980 nyarán kiutaztam Párizsba. Azzal a céllal utaztam, hogy felkeresem a Magyar Műhely szerkesztőségét. Járogattam már itthoni, magyarországi szerkesztőségekben, viszonylag kevés eredménnyel, ezért is kezdtem bele a Jelenlét szervezésébe. És akkoriban kaptam vissza „fura”, „töredezett” verseimet a Mozgó Világtól, Margócsy István nem értékelte azt a típusú versépítkezést, amit ebben az időszakban olyan fontosnak éreztem. Az általa visszaadott versek olvashatóak az első, *Betűpiramis* című kötetemben. Az, hogy a Mozgó visszautasított, fájt. De hamar megtanultam, hogy az irodalmi világban a pofonokat is el kell tudni viselni.

Szerettem a Mozgó Világot, benne az újabb költők verseit. De az akkori elképzeléseimhez képest még a Mozgó is „konzervatívnak” tűnt. Ez is arra ösztönzött, hogy a Magyar Műhellyel vegyem fel a kapcsolatot. Viszont a Műhely párizsi szerkesztősége valójában Nagy Pál lakásának a címe volt, és őt hiába kerestem azon az 1980-as nyáron, épp valahol a tengerparton pihent. Nem hagytam annyiban a dolgot, kalandos módon, de eljutottam Papp Tiborig, a Műhely másik párizsi szerkesztőjéig, így meglett az első kapcsolat a lappal.

Mindezt miért is mesélem el, miközben Zalán Tiborról kellene beszélnem? Nagyon egyszerű – Zalán, a Mozgó, a Műhely, az új költészet, ezek összefüggenek. A Mozgó Világban Zalán jelenléte, a *Földfogyatkozás* című első verskötetete, amelyik szintén 1980-ban jelent meg, a Magyar Műhely sajátos megújulása 1980 után, ezek abba a vonulatba tartoznak, amelyek a magyar költészet beszédmódjának változását jelzi. 1980 ilyen szempontból is határhíd volt, *évtizedhatárhíd* a számomra is: elindult a Jelenlét, létrejött a kapcsolatom a Magyar Műhellyel, valamint megjelent Zalán *Földfogyatkozása*. Ezek határozták meg a számomra az 1980-as évet.

Nyilván ezért alakult úgy minden, ahogy. Vagyis a következő év. És így juthatunk el az emlékezetes 1981-es hadersdorfi Magyar Műhely Találkozóig. Erről az eseményről, illetve az ottani fellépésemről, megjelenésemről többen megemlékeztek, Fenyvesi Ottó is, Zalán is. Tény, hogy mintegy ezen az eseményen „robbantam be” a magyar irodalmi életbe. És ehhez nagyon is sok köze van a már említett *Földfogyatkozás* című kötetnek.

Először is – utólag is – hadd jelentsem ki: nagyon szerettem ezt a könyvet. A verseknek volt valami friss hangjuk. Ugyanakkor volt valami pátosz is ezekben a művekben, paradox módon ez is izgalmas volt. Mert akkoriban a pátosz már nem volt „trendi”. Mégis: izgatott a kötet pátosza, izgatott a frissessége is. Jó volt olvasni a kötet verseit.

Zalán könyvét mindenhova magammal cipeltem. Valóban olvastam a konyhában, a szobában és a „mosdóban” is. És így született az az emlékezetes vers, ami valahogy így kezdődött: „a WC-n ültem, és éppen Zalán Tibort olvastam”. Sajnos a vers aztán sehol nem jelent meg, a kézirata is eltűnt, vagy – ahogy mondani szokták – „lappang”.

Amikor 1981-ben – mintegy váratlanul – megjelentem Hadersdorfban, a Magyar Műhely Találkozón, akkor életem talán egyik legszebb, legintenzívebb három napja kezdődött. Köszönöm ezt a Műhely szerkesztőinek, közöttük Papp Tibornak, aki emlékezett korábbi, párizsi látogatásomra. Akkori feleségemmel együtt rögtön szállást, ellátást kaptunk, ami igen sokat jelentett nekünk, meglehetősen szegény egyetemistáknak. És érkezett a felszólítás már az első napon, „olvass fel verseket, még ma este”, mondta Papp Tibor. Ebben semmi gyakorlatom nem volt. Egészen addig szinte semmiféle irodalmi rendezvényen nem szerepeltem. Mindezt a Magyar Műhely Találkozón kezdeni: igazi mélyvíz.

A felolvasás, az, hogy ezzel a „zalános”, vagyis Zalán Tibort kissé provokáló verssel indítottam, bombaként robbant, nem véletlen, hogy a mai napig többen is megemlékeztek az eseményről. Zalán akkor fiatal sztár volt, a verssemmel ezt a „sztárságot” elismertem, de egyben támadtam is. Azt a szerzőt hoztam szóba, aki akkor ott, Hadersdorfban a legelismertebbek egyike, az új generáció vezéregyénisége volt. Viszont az is igaz, hogy ez a gesztus a részemről ösztönös lehetett, hiszen nem ismertem, nem is ismerhettem még a belső erővonalakat, teljesen outsiderként jelentem meg akkor az irodalmi élet egyik sajátos központjában. Tény, hogy a vers indítása után harsány nevetés tört ki, de – ezt felolvasóként éreztem – nagyon támogató, pozitív nevetés. A fogadtatás fantasztikus volt, minden induló fiatal költőnek ilyen belépőt kívánok. Zalánt, persze, váratlanul érte a versem, nem tudott hirtelen ezzel mit kezdeni, mint később mesélték, azt kérdezte a felolvasás után többektől, hogy most mit tegyen: „verekedjek meg vele, vagy hívjam meg egy sörre?”

Vagy-vagy.

A folytatás inkább a sör lett. A jó, baráti kapcsolat évtizedek óta töretlen, aminek nagyon örülök.

Folytatás lett az is, hogy a hadersdorfi találkozó után Zalán és Kulcsár Szabó Ernő beválogatták a képverseimet a *Ver/s/ziók* antológiába. Azt gondolom, hogy nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek az antológiának a jelentőségét: az a költészeti megújulás, ami a nyolcvanas években a magyar irodalomban végbement, itt kezdődik. És ebben Zalánnak kulcsszerepe volt, az antológia megjelenése, az antológia ötlete tőle származik. Az, hogy annak az antológiának, amelyik az avantgárd hazai megújulásában olyan fontossá lett, és az arculata olyan volt, amilyen, az kétségtelenül Zalán érdeme. És nem véletlen az sem, hogy a következő *évtizedhatárhíd*, vagyis 1990 a *Médium-Art* antológia megjelenését is magával hozza, ami a képverseknek megközelítően teljes tartalmát jelenti az akkori kortárs irodalomban. A szerkesztői háttér is hasonló: a *Ver/s/ziók* antológia összeállítását Zalán és Kulcsár Szabó vállalta, illetve kezdeményezte, vagyis egy szerző és egy kritikus-irodalomtörténész, a *Médium-Art* című antológiát pedig szintén így szerveztük – szerző és kritikus-irodalomtörténész –, vagyis jómagam és Fráter Zoltán.

Azzal kezdtem ezt az írást, hogy ugyanazon a napon születünk, öt év különbséggel. És számos tekintetben nagyon is hasonló pályát futottunk/futunk ma is. A két említett, a JAK-füzetek keretében megjelent antológia erre is példa.

Az évtizedek során sokszor, sokat voltunk együtt. Emlékezetes beszélgetések is voltak, nemegyszer. A *Ver/s/ziók* megjelenése után létrehoztunk egy avantgárd költészeti csoportot, *Tér/Kép/Vers* névvel, mindenfelé felolvastunk, jártuk az országot, képverseket állítottunk ki. A csoport tagja volt még Endrődi Szabó Ernő, Bíró József, Géczy János, Székely Ákos, talán Hegyeshalmi László is. Lehet, hogy valakiről elfeledkeztem. Én voltam a csapat legfiatalabb tagja, fontos időszak ez is a számomra.

Sok-sok történet, nem lehet mindenről beszámolni. Zalán szerencsés volt, a Kortárs szerkesztőségében kapott állást. Közben, 1983-ban betiltották a *Mozgó Világot*, *egyemberként* hirdettünk bojkottot az új szerkesztőség ellen. Az viszont, hogy Zalán Kortárs-szerkesztő lett, erős indulatot váltott ki a Magyar Műhelynél. Politikai behódolásra gyanakodtak. Többször is jártam nála a Kortárs szerkesztőségében, és láttam azt, hogy nem esik jól neki, hogy a Magyar Műhelyesek próbálják a perifériára szorítani.

Valójában féltékenység lehetett ennek a mögöttese, nem pedig az, hogy a Kortársnál állást kapott. Talán Zalán sem volt a Műhely szerkesztőivel eléggé „diplomatikus”, korábban. Tandori, Erdély Miklós fájó hiány a *Ver/s/ziók* antológiában, és fájhatott Nagy Pálnak, Papp Tibornak, Bujdosó Alpárnak, vagyis a Magyar Műhely szerkesztőinek, hogy nem válogatták be őket ebbe az említett és fontos gyűjteménybe. A „nem beválogatás” – persze – megbecsülés is, paradox módon, hiszen az antológia az alcímében „legújabb magyar irodalomról” beszél, és Tandori, Erdély vagy az említett Műhely-szerkesztők akkor már nem számítottak fiatalnak vagy „újnak”. Mégis, azt hiszem, az, hogy a kalocsai, 1985-ös Műhely Találkozóra megjelent Magyar Műhelyben Nagy Pál Zalánt is megtámadta (Esterházy mellett), az egyértelműen az avantgárd körből való „kitessékelést” jelentette az ő számára (is), és tudom, hogy Zalán így is fogta fel azt a nagyon kemény, miniglossza típusú írást.

Végül nem lett mindebből „tragédia”.

Az egyik beszélgetésünkön Zalán úgy értékelte, hogy az a természetes út, ha leszakadunk a „dogmatikus” avantgárdról. Sőt, akkori, szigligeti alkotóházi találkozásunkkor, amikor mindez szóba került, kifejezetten azt javasolta nekem, hogy magam is hagyjam ott a Műhelyt, mert túlzottan bezár valami-féle közegbe, ami nem feltétlenül szerencsés.

Végül nem hagytam ott a Műhelyt, sőt, a rendszerváltáskor az egyik első hazai felelős szerkesztője lettem a lapnak. Viszont nem mondom azt ma sem, hogy Zalánnak nem volt igaza. És nem véletlen, hogy a rendszerváltás után, 1992-ben valóban elköszöntem a Műhelytől, nehéz döntés volt, de bizonyos

kritériumoknak nem tudtam, nem akartam megfelelni. Kiléptem a szerkesztőségéből, Papp Tibor ezt akkor nagyon zokon vette, aztán – néhány év után – mégis helyreállt a baráti kapcsolatunk.

Ez egy másik történet.

Az évek, évtizedek során újra és újra kapcsolatba kerültünk Zalánal. Megújulva, egymásra figyelve. Volt, hogy „mesternek” láttam, volt, hogy költőtársnak, aki bosszant, volt, hogy esendő, mégis igazi barát. És volt olyan is, hogy az ő szerepébe bújtam, egészen pontosan: én voltam maga Zalán Tibor. Én „személyesítettem meg”. Vagy én lettem a „magyar hangja”.

Ennek a története a következő. A MOM-székház „Jazz és irodalom” címmel szervezett eseményt 2016 áprilisában. Három költőt hirdetett meg, Háy Jánost, Petőcz Andrászt és Zalán Tibort. Amikor Zalán fellépésére került volna sor, a szereplés előtt fél órával közölte velem a szervező, hogy Zalán „elérhetetlen”, nem tudni, mi van vele, valahol vidéken van, és napok óta nem kommunikál senkivel. Binder Károly zongoristával közösen olvasott volna fel. Az én fellépésem későbbi időpontra volt meghirdetve, Mózes Tamarával, Nemes Janóval készítettünk közös műsort, sokat készültünk. De ebben az esetben, vagyis Zalán esetében, improvizálni kellett.

Binder Károllyal váltottam néhány szót, azt mondta, „segít”. Erre elváltam. „Leblattoltam” Zalán verseit. És sikerem lett. Pontosabban szólva, neki lett sikere.

Pályatársként értékelni valakit, aki térben, időben, gondolkodásban, sőt, érzelmileg is ennyire közel van – nem könnyű. Mi, akkori fiatal írók, sokat beszéltünk arról a nyolcvanas években, hogy a költő „váteszs szerepe” megszűnt, nincs értelme „váteszköltészetéről” elmélkedni, mert ez „idejétmúlt”, és „soha nem volt igaz”. Nyilván, biztosan így van. Emlékszem, Zalán egyszer olyasmit mondott erre, hogy ezt azok gondolják, akik „nem mernek és nem is képesek nagyra nőni”. Talán nem ilyen szépen fogalmazta, mondom most én, kissé „nagyképuen”. De kétségtelenül ez volt az értelme. És – emlékszem – magamban egyetértettem vele.

Jelenleg telítődött a szakma, nincs annyi fűszál a réten, ahány költő létezik ma Magyarországon és a határon túl. *Mindenki verset ír*. És nincs is ezzel semmi baj.

Ha valaki hetvenéves, joggal várhatja el, hogy mondjanak jó szót, vagy épp kevésbé jót, hogyan is látták őt mások, a kívülállók, az „idegenek” az elmúlt évtizedekben. Egy hetvenéves költő talán arra is számít, hogy néhányan értékelik mindazt, amit mintegy fél évszázad alatt létrehozott. Hogy megmondja valaki végre, volt-e valami értelme bármit is leírni.

Megnyugtató választ – a fel nem tett kérdésre – nem tudok adni. Mert mi is az értelme az írásnak? Van-e valamiféle siker? Vagy netán mégis a megélhetés a szempont? „Megélhetési költők” volnánk? Vagy valami más vezérel minket? Az „örökkévalóság”? A „halhatatlanság”? Ilyesmi lenne a vágyunk?

Hogy valami utcát valahol elnevezzenek rólunk, vagy esetleg egy lépcsősort, ami kanyarog lefelé a budai Várból? Ezért az „önkínzás” és az „ének”?

Hál’Isten, sok-sok elismert költő ír, alkot manapság kicsinke magyar glóbuszonkon, szomorúság lesz, ha utóbb elfeledkezünk róluk. Valamiért azt hiszem, sőt, meggyőződésem, hogy a nyolcvanas évek elejének sajátos költészeti megújulásáról, benne a *Ver/s/ziók* antológiáról, a Magyar Műhelyről, mindarról, ami akkoriban visszavonhatatlanul megtörtént, nem fognak elfeledkezni soha. Ilyen módon – ha ilyesmire vágyott valaha is a szóban forgó szerző – Zalán Tibor neve is fennmarad. És ez – pestiesen szólva – azért nem éppen semmi.

Jerome David Salinger a *Magasabbra a tetőt, ácsok!* című regényében főhősét, Seymour Glasst „abszolút” költőként mutatja be. Aki „a pusztá szempillantásával is ki tudja fejezni, miről is van szó”. Amikor még nagyon fiatal voltam, akkoriban valami ilyesmire vágyakoztam. Salinger „főhőse” akartam lenni. Ez, persze, túlzottan is személyes megszólalás, nem tartozik szorosan a tárgyhoz.

Hogy Zalán Tibor „abszolút költő” volna? A fene tudja. Talán igen. Hetvenéves lett, van mögötte, irodalmi jelenvalósága mögött mintegy ötven év, fél évszázad. Sokat megélt, sokat végigcsinált. Sokat megéltünk vele együtt, mi mindannyian. Erre gondoljunk, így ünnepeljük ezt a kerek évfordulót.

Azzal kezdtem ezt az írást, hogy ugyanazon a napon születünk, öt év különbséggel. A kínai horoszkóp szerint ez egyfajta ciklikusság, az ismétlődés lehetősége. Tény, hogy nagyon sok mindenben hasonló az, amit létrehozunk. Avantgárd, képvers, „hosszúvers”, sajátos expresszív versbeszéd. A nyolcvanas években sokan próbáltak összeveszejteni minket, sikertelenül. Mondták nekem is, hogy „hasonlóak vagytok, küzdjete meg egymással”. Ebből aztán született is egy „költői verseny”, hárman írtunk háromféle szöveget, Géczy, Petőcz, Zalán, közös címmel – „*A tők ász megközelítése*” – és egyforma szempontok szerint, ami a terjedelmet, a versformát, a tartalmat illeti. Mindhármunk munkája megjelent az Új Írás című folyóiratban, 1987-ben. Erről Zalán is megemlékezik abban az írásban, ami rólam született.

Ugyanitt így fogalmaz: „romlásban nem tart meg más, csak a forma”. Mennyire pontos ez is. Bár, hozzáteszem, amit ő is tud: a „szabadvers” is „forma”.

Zalán Tibor hetvenéves. Akárki akármit mond, mondhat, az elmúlt ötven év magyar nyelvű költészete róla (is) szól. És ötven évet kitörölni az emlékezetből: *lehetetlen*.

Zalán Tibor itt van, és itt is marad közöttünk. Ha tetszik: mindörökre.